

Anna Kulig*

orcid.org/0000-0003-2845-0145

Krakowskie collegium od „kolebki”. O adaptowanych podziemiach Collegium Maius i ich średniowiecznych sklepieniach kolebkowych (piwnice u Szczepana Pęcherza)

Cracow Collegium from the “Cradle:” On the Adapted Cellars of the Collegium Maius and their Medieval Barrel Vaults (the Cellars of Szczepan Pęcherz)

Słowa kluczowe: sklepienia kolebkowe, collegium, adaptacje, podziemia

Keywords: vaults, college, adaptations, cellars

Wprowadzenie

Zespół dwupiętrowej zabudowy collegium zgrupowany jest wokół wewnętrznego, regularnego dziedzińca, a wieńczą go wysokie dachy ze schodkowymi szczytami. Dziedziniec zdobią i scalają arkadowe kruzganki, występują tu liczne kamienne portale i wykusze, tworząc malowniczy kompleks. Zespół powstał w wyniku połączenia stopniowo wykupowanych prywatnych posesji i adaptacji starszych budynków oraz zabudowy wznoszonej dla Akademii. Najstarsza część collegium (pochodząca z XIII/XIV w.) to budynek wtopiony w północno-wschodni narożnik gmachu, u zbiegu ulic św. Anny i Jagiellońskiej. Jego kamienny mur wschodni (nieregularne łomy wapienia jurajskiego) wyróżnia się w ceglanej strukturze elewacji w pierzei ul. Jagiellońskiej. Był to w przeszłości masywny budynek o proporcjach wieży. Do jego pierwotnej substancji należą także mury obwodowe narożnych podziemi. Surowe mury zabytku wyrażają też wartości ponadmaterialne. Kamienica, utworzona z „wieży” i dostawionego do niej później zachodniego skrzydła, to królewski dar dla uniwersytetu poświadczony dokumentem o fundacji Władysława Jagiełły i Jadwigi z roku 1400. Przetrwawa-

Introduction

The collegium’s two-story building complex is grouped around an internal, regular courtyard, and is topped by tall roofs with stepped gables. The courtyard is decorated with and bound by arcades, and features numerous stone portals and bay windows—forming a picturesque ensemble. The complex was built as a result of gradually purchasing private plots and the adaptation of older buildings, as well as constructing ones specifically for the Academy. The oldest part of the Collegium (from the thirteenth/fourteenth century) consists of a building embedded into the structure’s northeastern corner, where Św. Anny and Jagiellońska streets meet. The building’s stone eastern wall (made of irregularly hewn blocks of Jurassic limestone) stands out in the brick structure of the facade in the frontage of Jagiellońska Street. In the past, the building used to be massive and had tower-like proportions. Its original substance also includes the peripheral walls of the corner sections of the complex’s cellars. The undecorated walls of this monument also express intangible values. The tenement building created from the “tower” and a later western wing, were a royal gift to

* dr hab. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* D.Sc. Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Cracow Collegium from the “Cradle:” On the Adapted Cellars of the Collegium Maius and their Medieval Barrel Vaults (the Cellars of Szczepan Pęcherz). *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2021, 69:98–108

Otrzymano / Received: 25.02.2021 • **Zaakceptowano / Accepted:** 26.05.2021

doi: 10.48234/WK69CELLARS

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

ły sędziwe budowle, ich akty fundacyjne i trwa nieprzerwana od sześćsetu stuleci działalność uniwersytetu. Collegium pełni obecnie funkcje muzealne (od 1964), reprezentacyjne i uniwersyteckie. Urządzenie wnętrz nawiązuje do charakteru dawnych lektoriów, biblioteki, auli i mieszkań profesorów. W podziemiach, o pierwotnych gotyckich murach zamkniętych sklepieniami o konstrukcji kolebkowej, wciąż trwają ślady historii, do tu rozpoczęły się dzieje akademii – „od kolebki”.

Collegium Maius – tło ogólne

Założenie gmachów (skrzydeł)¹ Collegium Maius, scalone wspólnym dziedzińcem i arkadowym gankiem, zajmuje północno-wschodnią ćwiartkę bloku staromiejskiego (dziś oznaczonego umownie numerem 27). Był to obszar w swoim głównym trzonie wytyczony w ramach lokacji miasta w roku 1257, wydzielony siatką ulic – od północy ul. św. Anny (pierwotnie Żydowską), od południa ul. Gołębia, od wschodu ul. Jagiellońską (dawniej bezimienną przecnicą ul. św. Anny). Od zachodu nieco później powstała ulica oddzielająca blok od zabudowy zlokalizowanej przy murze miejskim, o nazwie zmiennej – w średniowieczu prawdopodobnie był to tzw. zaułek ul. Żydowskiej, a w czasach nowożytnych Miednica (Mennica), od mennicy królewskiej znajdującej się przy murze miejskim [zob. Hiżycka, Sławiński 2011, s. 97–99]². Wytyczenie tej ostatniej ulicy należy wiązać z budową za rządów króla czeskiego (ok. 1300) miejskiego muru, którym ustalono zachodnią granicę miasta, a blok powiększono wówczas w kierunku zachodnim³. Blok odznaczał się strukturą właściwą dla zabudowy z uprzywilejowaniem przecznicy (ul. Jagiellońskiej), w której pierzei stały elewacje frontowe kilku domów. Modułem podziału bloku, podobnie jak w całym mieście „lokacyjnym”, była działka pełnokuryjna (*curia*) – 21,1 x 42,2 m – i jej pomniejszenia [Grabski 1961, s. 92 i n.; Grabski 1968, s. 191 i n.]. W takich warunkach na przełomie XIII i XIV wieku oraz w pierwszej połowie XIV wieku stały na terenie bloku pierwsze murowane budynki – w narożniku ul. św. Anny i ul. Jagiellońskiej „wieża” o prostokątnym rzucie (później dom Pęcherza), do której w XIV wieku dobudowano skrzydło zachodnie. Tak ostatecznie wyglądał rzut domu rycerza Szczepana zwanego Pęcherzem, stojącego na działce rozwiniętej na osi wschód–zachód. W pierzei ul. Jagiellońskiej przy posesji Pęcherza stał drewniany, prywatny dom żydowski, a obok w drugiej połowie XIV wieku znalazła się tzw. kuria (dwór) Piotra Gerhardsdorfa; wcześniej (ok. połowy XIV w.) w miejscu dzisiejszej Biblioteki Collegium Maius zbudowano stodołę (lub spichlerz) Jana ze Świdnicy (Sweidniczera) [Sławiński, Hiżycka 2004, s. 142–143, 146–147]. W narożniku południowo-wschodnim, na parceli dzisiejszego Collegium Minus, stały dwa murowane budynki: mniejszy zachodni (z ok. 1300) i większy narożny (pierwsza połowa XIV w.) – należały one do południowej pierzei bloku ustalonej przez elewacje frontowe domów zwrócone w ul. Gołębia; idąc

the University, attested by the foundation document issued by Władysław Jagiełło and Jadwiga in 1400. The old buildings and their founding documents have survived, and the University continues to operate, as it has for six hundred years. The Collegium currently acts as a museum (since 1964), a formal space, and a university. The interior décor references the character of historical lectoriums, the library, the main hall and the dormitories of professors. In the cellars with original Gothic walls enclosed with barrel vaults, traces of history continue to exist—it is here that the history of the academy began—“from the cradle.”

Collegium Maius – general overview

The layout of the buildings (wings)¹ of the *Collegium Maius*, bound by a shared courtyard and arcades, occupies the northeastern quarter of an old-town block (which is now numbered as 27). It was an area whose main core was planned as a part of the city receiving its town rights in 1257, and is delineated by a grid of streets—from the north by Św. Anny Street (originally Żydowska Street), from the south by Gołębia Street, from the east by Jagiellońska Street (historically it was a nameless side road to Św. Anny Street). From the west, slightly later, another street was built, that separated the block from buildings located near the town walls, and it had different names—in the Middle Ages it was probably called an Alley of Żydowska Street, in the early modern period it was called Miednica (Mennica—the Polish word for a coin mint), from the royal mint located right beside the town wall [see Hiżycka, Sławiński 2011, p. 97–99].² The delineation of this last street can be tied with the construction of the town wall during the reign of a Bohemian king (ca. 1300), which came to define the town’s western border, and the block was extended westwards.³ The block displayed a typical structure with a preference for its side street (Jagiellońska Street), whose frontage was filled with the frontal facades of a number of houses. The module used to divide both the block and the entire “post-charter” town was a so-called full-court plot (*curia*)—21.1x42.2 m—and its subdivisions [Grabski 1961, p. 92 and later; Grabski 1968, p. 191 and later]. In such conditions, at the turn of the thirteenth and the fourteenth century, and during the first half of the fourteenth century, the first masonry buildings were erected on the block—in the corner of Św. Anny and Jagiellońska streets, it was a “tower” with a rectangular floor plan (it would later be called Pęcherz’s house), to which a western wing was added in the fourteenth century. This is how the floor plan of the house of knight Szczepan known as Pęcherz looked like, and it stood on a plot developed along the east–west axis. In the frontage of Jagiellońska Street, on Pęcherz’s property, there stood a private wooden Jewish house. In the second half of the fourteenth century, the so-called court of Piotr Gerhardsdorf was built beside this house; a little earlier (around the mid-fourteenth century), a barn

dalej w kierunku wschodnim były domy drewniane, co odnotowywano jeszcze w XVII wieku.

Od roku 1392 prowadzono w bloku 27 wykup domów pod przyszłe Collegium Maius Akademii Krakowskiej. Kolegium znalazło siedzibę w kamienicy narożnej (dziś ul. Jagiellońska/św. Anny) wykupionej od spadkobierców szlachcica Szczepana Pęcherza [Włodarek 2000, s. 88]. W 1400 reaktywowano działalność Akademii Krakowskiej, przez pamięć dla dostojnego inicjatora tego dzieła zwanej dzisiaj Uniwersytetem Jagiellońskim. Rozbudowa gmachów uniwersyteckich wzdłuż ulicy św. Anny i przecznicy (Jagiellońskiej) ciągnęła się przez cały wiek XV i znaczną część następnego. Tuż po roku 1400 ufundowano Collegium Minus, którego pierwotnej siedziby dotąd nie zlokalizowano [zob. Estreicher 1973, s. 22]. Już w 1428 wzmiankowana jest Bursa Bogatych (*Divitum*) [Włodarek 2000, s. 256], która „mieściła się w domu położonym przy ulicy Gołębiej, naprzeciwko Bursy Jerozolimskiej i Bursy Filozofów, a więc w miejscu obecnego Collegium Minus” [Włodarek 2000, s. 256]. Pożar w 1462 strawił budynki uniwersyteckie i zapewne gminy żydowskiej⁴. Prawdopodobnie to ułatwiło wykup w 1469 synagog i ich przyległości przez braci Długoszków [zob. Tomkowicz 1900, s. 119]. W tymże roku Długosze odstąpili te nieruchomości krakowskiej kapitule, od której (także w 1469) uniwersytet pozyskał je w zamian za posesję Bursy Grochowej przy ul. Kanoniczej [zob. Tomkowicz 1900, s. 119]. Być może wtedy powiększono ogród akademicki, wzmiankowany po raz pierwszy w 1467 [Estreicher 1968, s. 158].

W zachodniej partii bloku 27 znajdowało się „centrum” gminy żydowskiej. Jeszcze w roku 1469 na tym obszarze stały dwie synagogi i domy ze szpitalami; były tu też cmentarze [Tomkowicz 1900, s. 119–120]. W XV wieku Żydzi przenosili się w rejon dzisiejszego placu Szczepańskiego, tworząc nową „dzielnice” [Tomkowicz 1926, s. 98, 100–101, 105–107], do czego bodźcem były zmiany własnościowe, które nastąpiły kilka lat po pożarze miasta w 1462. Kolejny wielki pożar nastąpił w 1492, a rok po nim podjęto odbudowę Collegium Maius. Pod koniec XV wieku i w pierwszych dekadach XVI stulecia uniwersytet zajął swoimi budynkami dzisiejsze posesje Kolegium Większego i Kolegium Mniejszego oraz ogród akademicki po zachodniej stronie Collegium Minus; ponadto przy ul. Gołębiej w 1487 stanęła drewniana Bursa Niemiecka [Muczkowski 1842, s. 39–40; Tomkowicz 1900, s. 120–121; Estreicher 1973, s. 46–47]. Wewnętrzny, regularny dziedziniec Collegium Maius otoczono krużgankami z zespołem efektownych sklepień kryształowych (1492).

Podziemia Collegium Maius

Wyjątkową ekspozycję murów, sklepień i detali architektonicznych można obejrzeć w kilku udostępnionych piwnicach, przystosowanych do funkcji edukacyjnych, wystawowych, gastronomicznych. Odbywają się tu warsztaty, wystawy, lekcje muzealne, spotkania

(or granary) that belonged to Jan of Świnica (Sweidniczer) was erected at the site of the present-day Library of the Collegium Maius [Sławiński, Hiżycka 2004, p. 142–143, 146–147]. In the southeast corner, on the plot of the present-day Collegium Minus, there stood two masonry buildings: a smaller, western one (from around 1300) and a larger, corner one (from the first half of the fourteenth century)—they belonged to the southern frontage of the block, as defined by the frontal facades of houses facing Gołębia Street; moving further east, there were wooden houses, which was noted up to as late as the seventeenth century.

After 1392, a process of purchasing block 27's houses began, with the intent to later construct the Cracow Academy's Collegium Maius. The Collegium was initially housed in the corner house (today on the corner of Jagiellońska and Św. Anny streets), purchased from the inheritors of nobleman Szczepan Pęcherz [Włodarek 2000, p. 88]. In 1400, the operation of the Cracow Academy was reactivated and it was renamed the Jagiellonian University in honor of its illustrious founder. The extension of the university's buildings, both along Św. Anny and Jagiellońska streets, continued throughout the entire fifteenth century and a considerable portion of the sixteenth. The period shortly after 1400 saw the foundation of the Collegium Minus, whose original building has not been located to this day [see Estreicher 1973, p. 22]. The Dormitory of the Rich (*Divitum*) was mentioned already in 1428 [Włodarek 2000, p. 256], which “was located in the house at Gołębia Street, opposite the Jerusalem Dormitory and the Philosophers' Dormitory, and as such at the site of the present-day Collegium Minus” [Włodarek 2000, p. 256]. In 1462, a fire consumed the buildings of the university, and probably those of the Jewish community as well.⁴ This probably made it easier to purchase synagogues and their adjacent properties by the brothers Długosz in 1469 [see Tomkowicz 1900, p. 119]. In that same year, the brothers Długosz transferred these properties to Cracow's Chapter, from which (also in 1469) the University procured them in exchange for the Pea Dormitory at Kanonicza Street (see Tomkowicz 1900, p. 119). Perhaps it was also then that the academic garden, first mentioned in 1467, was extended [Estreicher 1968, p. 158].

In the western part of block 27 there was a “center” of the Jewish community. In 1469, this area still featured two synagogues and houses with hospitals; in addition to cemeteries [Tomkowicz 1900, p. 119–120.] In the fifteenth century, the local Jews relocated to the area of the present-day Szczepański Square, creating a new “district” [Tomkowicz 1926, p. 98, 100–101, 105–107], which was induced by property changes that took place some years after the town suffered the fire of 1462. Another great fire took place in 1492, and the reconstruction of the Collegium Maius was initiated a year later. Towards the end of the fifteenth century and in the first decades of the sixteenth century, the University occupied with its buildings the present-day prop-

autorskie, wernisaże. Tłem wystaw są kamienne, po-
tężne mury kilku dawnej odrębnych domów, które
połączono z czasem w zespół. Dziś przebite przejścia
łączą piwnice dawnego Domu Pęcherza, podpiwni-
czenie gmachu zwanego kurią Piotra Gerhardsdorfa
oraz piwnice skrzydła wschodniego. Oryginalne wej-
ścia do tych pomieszczeń były oddzielne i prowadziły
z dziedzińca (o znacznie niższym poziomie niż obec-
nie). Ślady, jakie po tym pozostały, to np. łęki i lunety
ceglane, pierwotne otwory okienne i wejściowe i inne
opisane poniżej. Znaczna kubatura pomieszczeń, so-
lidna konstrukcja, efektowna forma podziału traktów
układem słupów z arkadami kamiennie-ceglanymi na-
suwa przypuszczenie o ich dużym znaczeniu użytko-
wym w przeszłości.

Piwnice domu Szczepana Pęcherza

Dom Pęcherza, murowany z kamienia, stał frontem
do ul. Jagiellońskiej, szeroki był na 10 m, a długi na
20 m [Estreicher 1968, s. 54] (wymiar nie zostały po-
dane precyzyjnie, ale zbliżone do rzeczywistych, oddają
proporcje rzutu domu). Najpewniej dzisiejsze piwni-
ce tego domu (czyli przyziemie narożnej „wieży” oraz
przyziemie skrzydła zachodniego) były pierwotnym
jego przyziemem, o nieznanym nam stopniu pograżenia
w ziemi; zresztą poziom na zewnątrz narastał, tak że
jeszcze pod koniec XIV wieku przyziemie stało się piwni-
cą, ale prawdopodobnie tylko w części pograżoną⁵.

Przyziemie narożnej „wieży” [Sławiński, Hiżycka
2004, s. 143–144] to dzisiaj piwnica narożna, północ-
no-wschodnia, znajdująca się pod wschodnią częścią
auli, podzielona wtórnie (XIX w.) na dwie nierównej
powierzchni piwnice. „Wieża”, której watek kamienny
wysoko dochodzi na wschodniej elewacji kolegium,
powstała na początku XIV, a może nawet pod koniec
XIII wieku. Pierwotny jej właściciel nie jest znany –
szlachcic Szczepan zwany Pęcherzem przejął ten dom
zapewne w drugiej połowie XIV wieku (już po rozbu-
dowie). Był to dom wzniesiony z kamienia łamanego
(czyli nieregularnych łomów wapienia skalistego), za-
pewne trzykondygnacyjny. Jego przyziemie (dziś piwni-
ca) nakryte było pierwotnie stropem.

Dzisiejsza piwnica narożna została podzielona wtór-
nie (XIX w.) na dwie piwnice nierównej powierzchni.
Widoczna jest XIX-wieczna ceglana ściana przesłania-
jąca widok na pierwotny kamienny mur południowy.
Wejście znajdowało się prawdopodobnie od strony po-
dwórza posesji. Sklepienie w przyziemiu wieży zostało
założone wtórnie, zapewne na początku XVI wieku.
Osadzono je na bruzdach wtórnie wykutych w star-
szych murach, wschodnim i zachodnim. Jest to skle-
pienie zbudowane z kamienia łamanego, kolebkowe,
założone na osi północ-południe, z dwoma lunetami
okien przy murze wschodnim.

Przyziemie skrzydła zachodniego [Sławiński, Hi-
życka 2004, s. 144–146] prawdopodobnie wzmianko-
wane jest w roku 1387 jako tylna część domu Pęcherza
[zob. Tomkowicz 1900, s. 115]. Około połowy XIV

erties of the Greater College and the Minor College,
and the academic garden to the west of the Collegium
Minus; furthermore, the wooden German Dormitory
was built at Gołębia Street in 1487 [Muczkowski 1842,
p. 39–40; Morawski 1900, p. 352–353; Tomkowicz
1900, p. 120–121; Estreicher 1973, p. 46–47]. The in-
ternal, regular courtyard of the Collegium Maius was
surrounded by arcades with an ensemble of impressive
diamond vaults (1492).

On the cellars of the Collegium Maius: Their current and past state, an in situ deciphering of traces in adapted interiors

An exceptional exposition of walls, vaults and architec-
tural details can be viewed in two of the collegium’s
open cellars, adapted for educational, exhibition and
gastronomic uses. They are used to host workshops,
exhibitions, museum lessons, author meetings and ex-
hibition opening ceremonies. The stones and mighty
walls of several previously separate houses, combined
into a complex over time, serve as a backdrop for ex-
hibitions. Today, newly carved passages connect the
cellars of the former Pęcherz’s House (A), those of the
building known as Piotr Gerhardsdorf’s court (B), and
those of the eastern wing (C). The original entrances to
these spaces were separate and could be accessed from
the courtyard (whose level was significantly lower than
it is today). Its traces include brick arches and lunettes,
original window and door openings, and other aper-
tures, discussed below. The significant volume of the
spaces, their solid structure and the impressive form
of the division of the bays via a layout of columns with
stone-and-brick arcades lend credence to their pur-
ported past utilitarian significance.

Cellars of the house of Szczepan Pęcherz and their vaults

The House of Pęcherz, built out of stone masonry,
stood with its front to Jagiellońska Street. It was 10 m
wide and 20 m long [Estreicher 1968, p. 54] (the di-
mensions were not given precisely, but were similar
to the actual ones, and reflect the proportions of the
house’s plans). Most probably, the present-day cellars
of this house (the lowermost level of the corner “tow-
er” and the lowermost level of the western wing) were
its original cellars, with a currently unknown depth be-
low grade; the grade level gradually rose, so much in
fact that the lowermost level became a cellar already
towards the end of the fourteenth century, but only
partially below ground level.⁵

The lowermost level of the corner “tower” [Sławi-
ński, Hiżycka 2004 p. 143–144]—is now a corner
cellar, in the northeast, underneath the eastern part of
the Auditorium, with secondary divisions (from the
nineteenth century) into two unevenly sized cham-
bers. The “tower,” whose stone pattern rises high up
the eastern facade of the Collegium, was built in the

Ryc. 1, 2. Przyziemie narożnej „wieży” podzielone wtórnie na dwie piwnice. Stan obecny i wizja przeszłości; oprac. A. Kulig, J. Dziewoński.
Fig. 1, 2. The cellar of the corner “tower,” remodeled as divided into two spaces, present and historical state, by A. Kulig, J. Dziewoński.

Ryc. 3, 4. Przyziemie skrzydła zachodniego, widok w kierunku ściany zachodniej. Stan obecny i wizja przeszłości; oprac. A. Kulig, J. Dziewoński.
Fig. 3, 4. The lowermost level of the western wing, view towards the western wall, present and historical state, by A. Kulig, J. Dziewoński.

wieku do narożnej „wieży” dobudowano prostokątne w rzucie skrzydło zachodnie, dłuższym bokiem wpisane w pierzeję ul. św. Anny. Przyziemie skrzydła, czy też już piwnice (stosunkowo płytko pograżone), zbudowano z kamienia łamanego; w jego partii zachodniej dwiema arkadami ceglany na centralnym słupie wydzielono wąskie pomieszczenie o zapewne komunikacyjnej funkcji. Nie znamy pierwotnej wysokości tego przyziemia (piwnicy), pierwotnie nakrytego stropami z drewnianych belek; być może większe pomieszczenie (wschodnie) było wyższe niż dzisiaj, a arkady były oparciem dla jakiejś galerii (założonej w miejscu mniejszej piwnicy), otwartej do wyjątkowo wysokiego pomieszczenia głównego. Zarówno w domu Pęcherza, jak i w pierwszym kolegium odnowionego uniwersytetu nie było to pomieszczenie poślednie. Prawdopodobnie otwory w większej piwnicy – wejściowy w ścianie południowej i okienne w ścianie północnej – są pierwotne, a lunety późniejszego sklepienia do nich dostosowano. Sklepienie wielkiej piwnicy zostało założone wtórnie – prawdopodobnie około roku 1400; należy je wiązać z pierwszą fazą „uniwersytecką”. Jest to sklepienie zbudowane z kamienia łamanego, kolebkowe, o osi podłużnej wschód–zachód, z trzema lunetami wysoko założonych okien przy murze północnym, nisko za-

early fourteenth century, or perhaps even towards the end of the thirteenth century. Its original owner is unknown—the nobleman Szczepan known as Pęcherz took over the house probably in the second half of the fourteenth century (after its extension). It was a house erected from quarry-faced stone (irregular blocks of rocky limestone), and probably had three stories. Its lowermost level (a present-day cellar) was initially covered by a floor deck.

The present-day corner cellar was remodeled and divided (in the nineteenth century) into two spaces of uneven size. They feature a nineteenth-century brick wall that obscured the view of the original southern stone wall. The entrance was probably located from the side of the property’s courtyard. The vault on the lowermost level of the tower was a result of remodeling, probably carried out in the early sixteenth century. The vault was probably set into grooves cut into older walls—the eastern and western ones. It is a vault constructed from quarry-faced stone, oriented along the north–south axis, with two window lunettes in the eastern wall.

The lowermost level of the western wing [Sławiński, Hiżycka 2004, p. 144–146] was probably mentioned in 1387 as the back section of Pęcherz’s house [see

Ryc. 5, 6. Przyziemie skrzydła zachodniego, widok w kierunku ściany wschodniej. Stan obecny i wizja przeszłości; oprac. A. Kulig, J. Dziewoński.
Fig. 5, 6. The lowermost level of the western wing, view towards the eastern wall, present and historical state, by A. Kulig, J. Dziewoński.

łożoną lunetą wejścia z podwórza przy ścianie południowej (oś wschodnia) oraz lunetą prawdopodobnie okna, dziś wejścia do korytarza pod krużgankiem (oś zachodnia). Otwory w murach są prawdopodobnie pierwotne, a lunety późniejszego sklepienia do nich dostosowano. Lunety zbudowano z odcinkowymi sklepienkami, używając do ich budowy wysokich cegieł palcowanych. Przy murze północnym są to trzy lunety okien, przy murze południowym zaś dwie lunety: wejścia z podwórza oraz luneta wejścia do korytarza (po schodkach), pod krużgankiem. W mniejszej piwnicy (w głębi, za ceglany arkadami) zachowane jest sklepienie kolebkowe z około roku 1400, w dolnej partii kamienne, a wyżej ceglane. Jest ono stosunkowo wysoko osadzone, na osi północ-południe.

Podpiwniczenie gmachu zwanego w źródłach kurią Piotra Gerhardsdorfa [Sławiński, Hiżycka, s. 146–150] to budynek pod częścią Izby Wspólnej, mieszczącej się na dzisiejszym pierwszym piętrze, której wykusz, w elewacji wpisanej w pierzeję ul. Jagiellońskiej, jest jednym z powszechnie czytelnym symboli gmachu Collegium Maius. Tymczasem może być to wykusz starszy⁶, zbudowany dla domostwa prawnika i mieszczanina krakowskiego Piotra Gerhardsdorfa, niekoniecznie jego siedziby, na tyle okazałego, że nazywano je kurią czy wręcz „dworem”⁷. Był to gmach wzniesiony prawdopodobnie w drugiej połowie XIV wieku, zapewne dwukondygnacyjny, o ile piwnice nas interesujące były od razu piwnicami (jeśli były przyziemem, to trzykondygnacyjnym). W każdym razie dzisiejsze pierwsze piętro było najwyższą kondygnacją tego domu. I właśnie te piwnice, trzytraktowe w układzie, były wyjątkowo efektownie rozwiązane poprzez podzielenie ich wzdłuż (w ówczesnych traktach frontowym i środkowym podział był wręcz dwunawowy) i w poprzek arkadami o słupach z kamienia łamanego i ceglanych łękach. Pierwotne nakrycie pomieszczeń stanowiły stropy z drewnianych belek. Sklepienia w dzisiejszym trakcie frontowym (powstał z połączenia pierwotnych traktów: frontowego i środkowego), dwa równoległe sklepienia kolebkowe, zbudowane z cegieł palcowanych, zostały założone wtórnie, prawdopodobnie pod koniec

Tomkowicz 1900, p. 115]. Around the mid-fifteenth century, a western wing with a rectangular floor plan was added to the corner “tower.” The wing faced Św. Anny Street with its longer side. The building’s lowermost level, or rather its cellars (its level was relatively shallow), was built from roughly hewn stone; in its western part, two brick arcades supported by a central column were used to arrange a narrow space, probably used for circulation. We do not know the original height of this level (cellar), which was originally covered by a ceiling supported by wooden beams; perhaps the larger, eastern space was higher than it is now, and the arcades had supported some sort of gallery (above the smaller cellar space), open towards an extraordinarily high main chamber. It was not a minor space, either in Pęcherz’s house and in the first Collegium building of the restored University. Most probably, the openings in the larger cellar space—an entrance in the southern wall and windows in the northern one—are original, and the lunettes of the later vaults were adapted to them. The vault of the larger cellar space was built as part of a remodeling project—probably around the year 1400; it should be tied with the first “university” phase. It is a barrel vault built from roughly hewn stone, with its longitudinal axis along the east–west direction, with three lunettes with highly placed windows in the northern wall, a low-placed entrance lunette from the courtyard in its southern wall (eastern axis) and a lunette that probably acted as a window and now is an entrance to a corridor underneath the arcade (western axis). The openings in the walls are probably original, and the lunettes from the later-built vault were adapted to them. The lunettes were built with sectional panels, constructed using high hand-shaped bricks. In the northern wall these are three window lunettes, while in the southern wall there are two: one for an entrance from the courtyard and one from a corridor (following a set of stairs), underneath the arcade (Fig. 5, 6). In the smaller cellar space (deeper, with brick arcades), there is a surviving barrel vault from around 1400, its lower part made of stone and the upper from brick. It is relatively highly placed, following the north–south axis.

Ryc. 7, 8. Piwnice skrzydła wschodniego, łączącego dom Pęcherza z kurią Piotra Gerhardsdorfa, widok na ścianę wschodnią z oknem od ul. Jagiellońskiej. Stan obecny i wizja przeszłości; oprac. A. Kulig, J. Dziewoński.

Fig. 7, 8. The cellars of the eastern wing, that connect "Pęcherz's house" with Piotr Gerhardsdorf's curia, view of the eastern wall with a window facing Jagiellońska Street, present and historical state, by A. Kulig, J. Dziewoński.

XV wieku. System arkad częściowo wtedy zniesiono (łęki poprzeczne pomiędzy traktami frontowym i środkowym, a podłużny podział zaślepiono). Tę część piwnic użytkuje kolegium, ale dostęp jest ograniczony, dlatego nie wykonano wizji rekonstrukcji dla nich.

Piwnice skrzydła wschodniego, łączącego dom Pęcherza z kurią Piotra Gerhardsdorfa [zob. Sławiński, Hiżycka 1999–2000, s. 32], zbudowane w ramach zamknięcia dziedzica gmachu, powstały pomiędzy rokiem 1462 a 1492, a więc pomiędzy klęskami dwóch pożarów, które dotknęły także Collegium Maius. Znalazły się tu trzy piwnice (od początku były piwnicami!), na co wskazuje system wejść z dziedzica oraz wysoko założonych okien (na ul. Jagiellońskiej). Piwnice te od razu przesklepiono. Piwnice zostały zbudowane wraz ze sklepieniami (od razu jako podpiwniczenie) w okresie 1469–1492. Występują w nich ceglane sklepienia kolebkowe założone na osiach wschód–zachód, z lunetami dla okien i wejść – z ulicy i dziedzica – przy murach wschodnim i zachodnim.

W piwnicy pierwszej od południa (mieści się obok piwnicy zaadaptowanej dla klatki schodowej) okno wychodzące na ul. Jagiellońską pierwotnie znajdowało się na osi ściany wschodniej. Dochodziła do niego luneta ceglana oparta na łuku w kształcie niezbyt regularnego owalu. Stare okno zamurowano w XIX wieku.

The cellar of the building sources label as the court of Piotr Gerhardsdorf [Sławiński, Hiżycka, p. 146–150] is a structure underneath the Common Chamber located on the present-day first floor, whose bay window, located in the facade along Jagiellońska Street, is one of the generally recognizable symbols of the Collegium Maius building. Meanwhile, it can be an older bay window,⁶ built for the house of Cracow lawyer and burgher Piotr Gerhardsdorf, not necessarily being the place where he worked, but impressive enough to be called a curia, or even a "court."⁷ It was a building erected probably in the second half of the fourteenth century, and presumably had two stories, insofar as the cellars had played their current role from their inception (if they originally had been a ground floor, then the building would have had three stories). In any case, the present-day first floor was the uppermost level of this house. And it is these cellars, with three bays, that were exceptionally impressively designed, via their division, both longitudinally (in the period's frontal and central bays, the division was almost akin to two naves) and transversely using arcades with columns from roughly hewn stone and brick transverse arches. The original ceiling consisted of decks composed of wooden beams. The vaults in the present-day frontal and central bays (created from the combination of the original frontal and central bays): two parallel barrel vaults, built from hand-formed brick, were the effects of remodeling—probably towards the end of the fifteenth century. The system of arcades was partially abolished at the time (transverse arches between the frontal and central bay, while the longitudinal division was walled up). This portion of the cellars is used by the collegium, but access to is restricted, which is why no reconstruction was modelled for it.

The cellars of the eastern wing, which connects "Pęcherz's house" with Piotr Gerhardsdorf's curia [see Sławiński, Hiżycka 1999–2000, p. 32], built as a part of enclosing the courtyard, were constructed between 1462 and 1492, namely between the two great fires, which also affected the Collegium Maius. Three cellars were constructed (they were cellars right from their inception), as indicated by the system of entrances from the courtyard and highly placed windows (facing Jagiellońska Street). These cellars were vaulted from the very beginning. The cellars were constructed in the years 1469–1492. They feature brick barrel vaults oriented along the east–west axis, with lunettes for windows and entrances—from the street and from the courtyard—near the eastern and western walls.

In the first cellar from the south (it is located near the cellar adapted into a stairwell), the window that faces Jagiellońska Street was originally located on the axis of the eastern wall. A brick lunette supported by an arch in the shape of a rather irregular oval terminated at its location. The old window was walled up in the nineteenth century. A narrow niche that ended with a window at its top and was present below the lunette was walled up (flush to the wall face). Originally, it was

Ryc. 9, 10. Piwnice skrzydła wschodniego, widok na ścianę zachodnią z wyjściem na dziedziniec. Stan obecny i wizja przeszłości; oprac. A. Kulig, J. Dziewoński.

Fig. 9, 10. Cellars of the eastern wing, view of the western wall with an exit to the courtyard, present and historical state, by A. Kulig, J. Dziewoński.

Wypełniono (wyrównaniem do lica muru) występującą poniżej lunety wąską wnękę zakończoną u góry oknem. Pierwotnie był to szyb o pochyłych plecach, co miało praktyczne zastosowanie przy użytkowaniu okna jako zsypu (np. dla drewna opałowego). Nowe okno wybito po północnej stronie pierwotnego, brzydko wystrzępiając przy tym krawędź sklepienia. Luneta pierwotnego wejścia z dziedzińca, przy południowym narożniku muru zachodniego, została założona ze szczególnym rozmachem, obrys jej otworu zajmuje znaczny obszar, biegnie po krzywej wygiętej zgodnie z geometrią sklepienia. Zachowane jest częściowo odcinkowe, ceglane sklepienno (wsparte na obramieniu otworu lunety i południowym murze piwnicy), unoszące się w kierunku zachodnim i pierwotnie dochodzące do wysoko założonego otworu wyjścia na dziedziniec. Dzisiejszy otwór, nisko założony (XIX i XXI wieku), dostosowany jest do komunikacji z korytarzem pod krużgankiem.

W obu piwnicach skrzydła wschodniego (pomiędzy obecną klatką schodową a piwnicą pod narożną „wieżą”) istniały oddzielne zejścia z dziedzińca, o stromych drewnianych schodach. Wyjścia takie, zarówno na własne podwórze, jak i na ulicę, często występowały w piwnicach domów krakowskich. Obecnie otwory są zaślepione i zastąpione niżej położonymi wejściami do korytarza pod krużgankiem; związane jest z tą przebudową poziome sklepienno z XIX wieku (w lunecie, na zachodnim przedłużeniu starego sklepienka w piwnicy drugiej), a kształt obramienia wejścia opracowano w ramach ostatniego remontu.

W piwnicy drugiej od południa (mieści się obok piwnicy stanowiącej niegdyś przyziemie narożnej „wieży”) okno pierwotnie również znajdowało się na osi ściany wschodniej – dochodziła do niego luneta, której otwór w podniebieniu sklepienia ma kształt niemal półokręgu; na jego obramieniu wspiera się ceglane odcinkowe sklepienno, lekko wznoszące się ku oknu w murze wschodnim. Dzisiaj i to stare okno jest zamurowane (XIX wiek); wypełniono też (wyrównaniem z licem muru) wnękę szybu z pochyłymi plecami

a shaft with diagonal walls—which was used practically as the window acted as a chute (e.g., for delivering firewood). A new window was built on the northern side of the original, fraying the edge of the vault in an unsightly way. The lunette of the original courtyard entrance, near the southern corner of the western wall, was designed to be particularly impressive, as the outline of its opening occupies a significant area, and runs along a curve that follows the vault’s geometry. A partially segmental, brick vault panel (supported on the frame of the lunette’s opening and the southern wall of the cellar) has survived, and it rises westwards, originally reaching the highly placed courtyard entrance. The present-day opening, at a low height (from the turn of the nineteenth and twentieth centuries), was adapted for circulation with the corridor underneath the arcade.

In both cellars of the eastern wing (between the current stairwell and the cellar underneath the corner “tower”) there were separate entrances from the courtyard, with steep, wooden stairs. Such entrances, both to the collegium’s own courtyard and to the street outside, were common in the cellars of Cracow’s houses. At present, the openings are walled up and have been replaced with lower-placed passages to the corridor underneath the arcade; a horizontal vault panel from the nineteenth century (in the lunette on the western extension of the old panel in the second cellar) is associated with this remodeling, while the shape of the entrance’s frame was designed during the latest renovation.

In the second cellar from the south (it is located near the cellar that used to be the lowermost level of the corner “tower”), the original window was also located on the axis of the eastern wall—it was reached by a lunette whose opening in the ridge section had a high-semicircular outline; its frame supported a brick, segmental vault panel, which slightly ascended towards the window in the eastern wall. Today, this old window is also walled-up (this was done in the nineteenth century); the niche of the shaft with diagonal sides, open to the cellar’s interior, was also bricked up (and made

mi, otwartą do wnętrza piwnicy. Nowe okno wybito po południowej stronie pierwotnego, analogicznie jak w sąsiedniej (od południa; ryc. 8) piwnicy. Lunetę pierwotnego wejścia z dziedzińca, przy południowym narożniku muru zachodniego, tworzy poziomy, ceglany łęk obramienia otworu założony na obrysie części okręgu. Niezachowane jest natomiast pierwotne sklepienisko, zapewne unoszące się i dochodzące do wysoko założonego otworu w murze zachodnim. W XIX wieku (po 1840) zastąpiono je poziomym sklepieniem odcinkowym, zaślepiając przy tym stary otwór i poniżej niego przebijając wejście do nowego korytarza pod krążankiem. Kształt jego obramienia opracowano w ramach ostatniego remontu.

Warto zwrócić uwagę na charakterystyczne cechy lunet wyprowadzonych równoległe do osi sklepienia kolebkowego. Lunety okienne na osi jego strzałki zachowywały symetrię struktury, natomiast lunety wejść z podwórza, założone przy południowych murach piwnic, oparte też na tych murach, ukształtowane są niesymetrycznie. W obydwu piwnicach mamy do czynienia z lunetami i wnękami szybów okiennych o znaczeniu głównie użytkowym (gospodarczym). Liczne są dla tych lunet analogie w krakowskich kamienicach.

Podsumowanie

Najstarsze podziemia Collegium Maius zaadaptowano na cele wystawiennicze, edukacyjne, gastronomiczne. Przystosowanie do nowych funkcji wymagało koniecznych zmian w układzie komunikacji (nowe schody i przejścia), modernizacji infrastruktury technicznej, węzła sanitarnego, itp. Prace konserwatorskie murów i detali przeprowadzono z poszanowaniem autentyczności zabytku, dbając o to, by mury pozostały surowe, niczym nieprzesłonięte ani niezdominowane nowymi „dodatkami”, aby wzbudzały zainteresowanie, refleksję czy motywację, aby więcej zobaczyć, zrozumieć, zapamiętać. Adaptacji zabytku przyznano I Nagrodę Sybilli 2003 w konkursie na wydarzenie muzealne roku za dokonania z zakresu konserwacji⁸.

Podziemia są miejscem chętnie odwiedzanych, o niezwyklej scenerii zarówno dla znaczniejszych wydarzeń kulturalnych, jak i kameralnych spotkań, indywidualnych odwiedzin, wystaw, a przy okazji obserwacji wiekowych murów i sklepień najstarszego polskiego uniwersytetu. W ciągu ostatnich 20 lat zrealizowano kilka projektów rewitalizacji, dzięki czemu poszerzyły się znacznie przestrzenie ogólnodostępne w obrębie kwartału uniwersyteckiego, np. o otwarty niedawno Zaułek Estreichera na dziedzińcu dawnej „Huty” czy Ogród Profesorski przyległy do Collegium Maius od strony południowej. Dziedziniec przy ul. św. Anny 10 został odnowiony w ramach projektu „Rewitalizacja – odnowienie dziedzińców i fasady Collegium Maius” w latach 2007–2013, współfinansowanego przez Unię Europejską. Zaułek poświęcono Karolowi Estreichrowi, wieloletniemu dyrektorowi Biblioteki Jagiellońskiej, nazywanemu „ojcem” bibliografii polskiej.

flush with the wall surface). A new window was constructed to the southern side of the original one, analogously as in the previous cellar (from the south; Fig. 8).

The lunette of the original entrance from the courtyard, near the southern corner of the western wall, is formed by a horizontal, brick arch of an opening with its outline being a segment of a circle. The original vault panel has not survived, and it is presumed that it ascended and reached a high-placed opening in the western wall. In the nineteenth century (after 1840) it was replaced with a horizontal segmental vault panel, and the old opening was bricked up, while an entrance to a new corridor under the arcade was built. The shape of its frame was designed as a part of the latest renovation.

It is worth noting the distinctive features of lunettes introduced in parallel to the axis of the barrel vault. Window lunettes along the axis of its ridge maintained the structure's symmetry; while the lunettes of entrances from the courtyard, placed near the southern cellar walls and supported by this side's walls, were built asymmetrically. In both cellars, we are dealing with lunettes and window niches, primarily of utilitarian significance. There are numerous analogies to these lunettes in Cracow's tenement houses.

Conclusions

The oldest cellars of the Collegium Maius were subjected to adaptive reuse as exhibition, educational and gastronomic spaces. The adaptive reuse demanded necessary changes in the circulation layout (new stairs and passages), a modernization of technical infrastructure, restrooms, etc.). Conservation work on the walls and details was conducted with respect to the authenticity of the heritage site, taking care for the walls to remain austere, unobscured and undominated by new “additions,” so that they would inspire interest, reflection or motivation, to see, understand and remember more. The adaptation project came first in the Sybil Prize competition for the museum event of the year for achievements in conservation.⁸

The cellars are an often-visited place, with an extraordinary scenery both for more significant cultural events and cameral meetings, individual visits, exhibitions, and the accompanying observation of the old walls and ceilings of Poland's oldest university. Over the past twenty years, a range of revitalization projects were carried out, which considerably expanded the freely accessible spaces within the university block, for instance in the form of the recently opened Estreicher's Alley in the courtyard of the former “Metalworks” or the Professors' Garden adjacent to the Maius from the south. The courtyard at 10 Św. Anny Street was renovated as a part of the design “Revitalization—renovation of the courtyards and façade of the Collegium Maius” in the years 2007–2013, co-funded by the European Union. The alley was dedicated to Karol Estreicher, a longstanding former director of the Jagiellonian Library, called the “father of Polish bibliography.”

Wciąż adaptuje się obiekty zabytkowe do nowych potrzeb. Z punktu widzenia konserwatorskiego granice ingerencji związane z wymogami adaptacji są trudne do ustalenia i zawsze pojawia się obawa o utratę autentycznej substancji wskutek przebudowy. Warto wskazywać pozytywne rozwiązania, przykłady dobrych adaptacji i aranżacji, w których udało się pogodzić współczesne potrzeby użytkowe i wymagania [Furtak et al. 2019], a zarazem wydobyć i zaakcentować wartości historyczne, architektoniczne, estetyczne i zachować rangę substancji zabytkowej. Zabytkowe piwnice Collegium Maius pozostały oryginalne, trwają jak wielki świadek dziejów, eksponat czy relik. Inspirują do poznania historii, a to oddziaływanie można wspomóc dodatkowymi materiałami: folderami, aplikacjami, środkami audiowizualnymi, próbami wizualnej rekonstrukcji przeszłości (jak zaproponowano powyżej), które przywołują pamięć o przeszłości naszej kolebki nauki i kultury.

Historical buildings are continually subjected to adaptive reuse. From a conservation standpoint, the boundaries of intervention associated with adaptation requirements are difficult to determine and there is always a fear of losing substance authenticity due to remodeling. It is worth identifying positive designs, cases of good adaptations and arrangements, which succeeded in combining contemporary utilitarian needs and requirements [Furtak et al. 2019] and extract and accentuate historical, architectural and aesthetic values, and to retain the rank of the historical substance.

The historical cellars of the Collegium Maius have remained original, and continue as a great witness to history, whether as an exhibit or relic. They inspire us to explore history and this effect can be aided via additional materials: folders, applications, audiovisual means, attempts at virtually reconstructing the past (as proposed above), which call on the memory about the past of the cradle of our science and culture.

Bibliografia / References

Opracowania / Secondary sources

- Estreicher Karol, *Collegium Maius, dzieje gmachu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Historii Sztuki” 1968, z. 6.
- Estreicher Karol, *Dawne budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Gospodarka i budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego od XV do XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1973, z. 45.
- Furtak Marcin, Kobylarczyk Justyna, Kuśnierz-Krupa Dominika, *Beton w adaptacjach i rozbudowach obiektów zabytkowych (na wybranych przykładach z Porto)*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2019, t. 58.
- Grabski Władysław, *Wybrane zagadnienia z urbanistyki średniowiecznego Krakowa*, „Biuletyn Krakowski” 1961, t. 3.
- Grabski Władysław, *Ze studiów nad zabudową mieszkalną średniowiecznego Krakowa*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1968, t. 2.
- Hiżycka Joanna, Stanisław Sławiński, *Przemiany historyczne staromiejskiego bloku nr 27 w Krakowie; dziedziniec Collegium Maius oraz posesja przy ul. św. Anny 10 w świetle ostatnich badań architektonicznych*, „Zeszyty Naukowe UJ. Opuscula Muzealia” 2011, z. 19.
- Komorowski Waldemar, *Średniowieczne domy krakowskie (od lokacji miasta do połowy XVII wieku), kamienice, pałace miejskie i rezydencje kanonicze. Trwałość gotyckiego modelu w nowożytności*, „Prace Naukowe Muzeum Narodowego w Krakowie”, Kraków 2014, t. 4.
- Muczkowski Józef, *Mieszkania i postępowanie uczniów krakowskich w wiekach dawniejszych*, Kraków 1842.
- Sławiński Stanisław, Hiżycka Joanna, *Budynki krakowskiego Collegium Maius przed połową XV wieku*, „Zeszyty Naukowe UJ. Opuscula Muzealia” 2004, z. 13.
- Sławiński Stanisław, Hiżycka Joanna, *Collegium Maius – gotyckie fazy rozwoju gmachu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Opuscula Muzealia” 2001, z. 11.
- Sławiński Stanisław, Hiżycka Joanna, *Rozwój przestrzeny gotyckiego gmachu Collegium Maius na podstawie badań architektonicznych prowadzonych w piwnicach*, „Rocznik Krakowski” 1999–2000, t. 65–66.
- Sławiński Stanisław, Hiżycka Joanna, konsultacja Andrzej Włodarek, „Collegium Maius. Piwnice gmachu – opracowanie historyczne i badania architektoniczne piwnic”, Pracownie Konserwacji Zabytków „ARKONA” sp. z o. o., Kraków 1999, mps.
- Tomkowicz Stanisław, *Gmach Biblioteki Jagiellońskiej. Historia i opis*, „Rocznik Krakowski” 1900, t. 4.
- Włodarek Andrzej, *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2000.
- Zaremska Hanna, *Ulica Żydowska w Krakowie: XIV–pierwsza połowa XV wieku*, „Kwartalnik Kultury Materialnej” 1999, t. 47.

---

¹ Połączenie starszych odrębnych budynków („przeduniwersyteckich”), jak i różny czas powstania poszczególnych części kolegium pozwalają mówić nie tylko o jego skrzydłach, lecz także o „gmachach”.

² Autorka dziękuje tym badaczom za cenną pomoc, uwagi i udostępnienie materiałów.

³ Stan dzisiejszy granic bloku osiągnięto przez kolejne jego powiększenie w kierunku zachodnim, dobudowując w XIX w. do Kolegium Medycznego (d. Kolegium Nowodworskie) skrzydło zachodnie; z kolei na początku XX w. poddano regulacji południowo-zachodnią ćwiartkę bloku, a to w związku z budową Kolegium Witkowskiego.

⁴ O pożarze tym w kontekście losów Kolegium Większego pisał K. Estreicher [1968, s. 63 i n.].

⁵ Narastanie poziomów na zewnątrz budynków zob. [Komorowski 2014, s. 161–162]; autor przytacza ustalenia innych badaczy, świadczące swymi rozbieżnościami o złożoności problemu. Można mówić ogólnie o różnicy pomiędzy dzisiejszym poziomem a średniowiecznym, wynoszącej od ok. 2,5 do 4,5 m i o narośnięciu poziomu jeszcze w wiekach średnich, o wartości od 2,0 do 2,6 m. W rejonie Krzysztoforów w Rynku Głównym narośnięcie poziomu w połowie XIV w. w stosunku do stanu w chwili zakładania miasta „lokacyjnego” wynosi 1,15 m.

⁶ Karol Estreicher datuje ten wykusz na ok. 1439, ale też zauważa: „żebra krzyżowe wykusza posiadają wykrój wczesny, bliski XIV wieku, a wykusz przypomina kształtem wykusz praskiego *Carolinum*, choć od praskiego jest skromniejszy” [Estreicher 1968, s. 59].

⁷ Teza przedstawiona w: [Sławiński, Hiżycka 2004 s. 142–143, 146–147]. Po raz pierwszy własność Gerhardsdorfa jako położoną przy ul. Jagiellońskiej określiła Hanna Zaremska, ale nie podając precyzyjnie jej lokalizacji [Zaremska 1999, s. 119].

⁸ Informacja na stronie muzeum.

Streszczenie

Collegium Maius w Krakowie jest wybitnym zabytkiem późnogotyckiej architektury i dobrze zachowanym, najstarszym obiektem uniwersyteckim w Polsce. Artykuł poświęcony jest jego średniowiecznym podziemiom udostępnionym po ostatniej adaptacji. Niezwykły jest charakter tych wnętrz z odsłoniętymi wątkami murów i sklepień kamiennych oraz ceglanych. Odwiedzający podziwiają autentyczność miejsca, interesują się widocznymi śladami przeobrażeń, lecz mają problem z interpretacją źródeł. Autorka podjęła próbę uczytelnienia historii podziemi, przełożenia ich dziejów rozpoznanych przez badaczy (historyków sztuki, archeologów prowadzących wieloletnie prace w obiekcie) na język obrazów, czyli przedstawienia wizji dawnego wyglądu i funkcji. Wizje rekonstrukcyjne opierają się na autentycznych śladach materialnych, czyli stanie murów, przekryć, otworów, który skonfrontowano ze źródłami pisanymi. Rezultatem pracy jest komplet widoków kilku najstarszych podziemnych wnętrz, porównujących stan obecny ze stanem sprzed wieków, oraz zwięzły opis interpretacyjny.

Abstract

The Collegium Maius in Cracow is an outstanding and well-preserved monument of late-Gothic architecture and is the oldest university building in Poland. This paper focuses on its medieval cellars, opened after a recent adaptive reuse project. These interiors, with exposed masonry patterns and brick and stone vaults, are extraordinary. Visitors admire the authenticity of this place and show interest in visible traces of remodeling, although they appear to have problems with interpreting sources. The author clarified the cellars' history and translated it as explored by others (arts historians, archaeologists who had conducted many years of research on the structure) to the language of images, a vision of the cellars' past appearance and use. The reconstructions are based on authentic material traces: the state of the walls, vaults and openings, as confronted with written sources. The result of this study is a set of views of several of the oldest underground interiors, which compare the state as encountered with the state from ages before, along with a brief interpretation.